

Bevezetés a nyelvtudományba

A nyelvi változás 1.

Kálmán László

(volt MTA/ELTE Elméleti nyelvészet (volt kihelyezett) volt tanszék
kalman.laszlo@nytud.(volt mta.)hu

2020. november 18.

Az egyedi nyelvi változások regisztrálása „segédtudományi” feladat;
a nyelvtudomány feladata a változások törvényszerűségeinek vizsgálata.

A nyelv története nem érinti a nyelv elsajátítását,
de a változás része a nyelv életének, és a beszélőknek tudomásuk van róla.

A nyelv törvényszerűségei a változás törvényszerűségeiben is megnyilvánulnak.

A legtöbb nyelvi változás felfogható más nyelvekkel vagy nyelvváltozatokkal való érintkezés következményeként: a nyelvi változások nagyon gyakran átvételek.

Példák érintkezésen alapuló változásokra

- idegen nyelvből **kölcsönzés**, pl. nálunk ismeretlen tésztafélé volt a román *plăcintă* (< latin *placenta*) > *palacsinta*
- idegen nyelvből **tükörfordítás**, pl. *felfüggeszt* < német *aufheben* (és a latin *suspendō*-ból számos más európai nyelvben is)
- más nyelvváltozatból (más helyi/társadalmi változatból vagy más regiszterből) való kölcsönzések: talán ez a leggyakoribb.

Még néhány fogalom

- **Idegen szó—jövevényszó:** a jövevényszavakat addig szokták *idegen szónak* nevezni, amíg a beszélőközösség még érzi, hogy kölcsönszavak.
- **Adaptálás:** különböző nyelvek különböző időszakaikban különböző mértékben **adaptálják** a kölcsönzött kifejezéseket (pl. a francia jövevényszavakat az angol különböző időszakokban más-más mértékben igazította az angol fonotaktikához) – a *népetimológia* is az adaptálás egy fajtája: megpróbálunk a saját nyelvünkön értelmes részeket belezárni az idegen szóba, pl. *logó* > *lógó*
- **Areális (térségi) jelenségek:** rokonságtól függetlenül egész területeken elterjedt minták (pl. a jövő idő kifejezése a Balkán-félszigeten az ‘akar’ jelentésű igével)
- **Egyéni és közösségi innovációk:** az innovációk tudatos terjesztése (pl. nyelvújítási és szabványosítási tevékenység) létező, de nem általános módja a nyelvi változásnak

Véletlenek a változások?

Bár sose lehet tudni, hogy mi mivé fog legközelebb változni, a nyelv rendszerében benne van, hogy minek mennyi esélye van arra, hogy egy bizonyos módon megváltozzon.

Funkció és változás

- A változásoknak nincs „céljuk”, de a nyelvnek vannak **funkciói**, és a változások ezek valamelyikét szokták szolgálni.
- Biológiai hasonlat: az evolúció nem teleologikus, de nem véletlenül kelti sokszor ezt a látszatot.
- A biológiai hasonlat határai: a nyelvet mégiscsak tudatos lények, emberek használják, a nyelv másképpen „öröklődik” (adódik tovább generációról generációra) stb.

Fő funkciók:

- egyszerűség/rövidség,
- különbségek fenntartása,
- hasonló funkciók hasonló kifejezése, a rendszer kohéziója

Egy példa: újlatin névszóalakok

Párhuzamosan zajlottak a következő folyamatok:

- elöljárószók „túlhasználata” (pl. *dē* a birtok jelölésére) (az esetragok jelentősége emiatt csökken)
- esetragok és más végződéseltűnése (*portam* > *porta* > *port(e)*) (ezzel a névszóosztályra, nemre jellemző különbségek is csökkennek)
- mondat szórendjének rögzülése (SVO) (ez némely esetek jelölését feleslegessé teszi)
- névelők megjelenése (*porta(m)* > *(il)la(m) porta(m)*) (ez kárpótol a nemre jellemző végződéseltűnéséért)

A változások néhány fő típusa

Gyengülés (leníció)

- egyszerűbb, rövidebb kifejezést eredményez
- „gyenge helyzetben” szereplő elemeket érint
= kevés információt hordoz pl. mert **gyakori**
- kiesésben, egybeolvadásban nyilvánul meg
- különbségek elmosódásával (**neutralizáció**) járhat

Láttunk már ilyenre példát?

Erősödés (fortíció)

- bonyolultabb, hosszabb kifejezést eredményez
- betoldásban, nyúlásban nyilvánul meg
- új különbségek létrejöttével járhat

Láttunk már ilyenre példát?

... és amire nem láttunk példát:

a harmadik fő funkciónak megfelelő változás az **analógiás** változás, pl. kivételek kiküszöbölése, a rendszer kohéziójának növelése

